ANNE-MARIE MAI

Har litteraturen været velfærdsstatens kritiker?

Ansigterne lyste af åbenhed og interesse, da de nordiske kulturministre stillede op til gruppefotografering efter deres møde i Norge i begyndelsen af maj 2022. De rettede blikket sammesteds hen, og man skulle næsten tro, at de havde farvekoordineret deres påklædning i en nordisk blåtoneskala. De stod smukt til hinanden. Desuden var de meget enige om at fastslå den nordiske kulturs og kunsts betydning i de vanskelige tider med pandemi og krig i Europa. Nordisk Ministerråds generalsekretær, Paula Lehtomäki, udtalte:

> De nordiske samfund er kendetegnet ved høje niveauer af social tillid, som er grundlæggende for sammenhængen i regionen og for det nordiske samarbejde. Kunst og kultur bidrager til netop dette, og de nordiske lande kan vise vejen og værne om et frit og åbent kulturliv i en tid, som er præget af krig og uroligheder.[1]

Kunst og kultur har for efterhånden mange generationer været en bærende bjælke i det nordiske samarbejde. I Nordisk Råds rapport *Konstens och kulturens frihet i Norden* (2022) ses den nordiske kulturpolitik som udtryk for en såkaldt arkitekturmodel, hvor kulturpolitikken er en integreret del af velfærdspolitikken og dermed omfatter flere værdier end kunstnerisk frihed og kunstnerisk kvalitet: "Vad som anses förena de nordiska ländernas kulturpolitik är att de sedan andra världskriget tagit sin utgångspunkt i en idé om kulturpolitiken som en del av välfärdspolitiken."[2] Det betyder,

1 "Nordiske ministre ..." 4/5 2022.
2 *Konstens och kulturens frihet i Norden* 2022.

at kulturpolitikkens udgangspunkt og målsætning motiveres ud fra velfærdsværdier som ligestilling og sociale behov. Idealet om kunstnerisk frihed er samtidig en helt afgørende del af den nordiske arkitekturmodel, og frihedsprincippet ser ud til at rykke frem i politiske tilkendegivelser fra de nordiske kulturpolitikere efter udbruddet af Ukraine-krigen og krigens trusler mod pressefrihed og kulturarv.[3] De nordiske lande er selvfølgelig forskellige, men de ligner kulturpolitiskt hinanden, og man kan følge, hvorledes de på hver deres måde forvalter det fælles idégods.[4]

I en dansk sammenhæng er afsættet for velfærdsstatens kulturpolitik en idé om, at en voksende materiel velfærd i 1960'ernes samfund kan resultere i en åndelig forarmelse, konformitet og forbrugerisme, hvor borgerne udelukkende går op i de nye

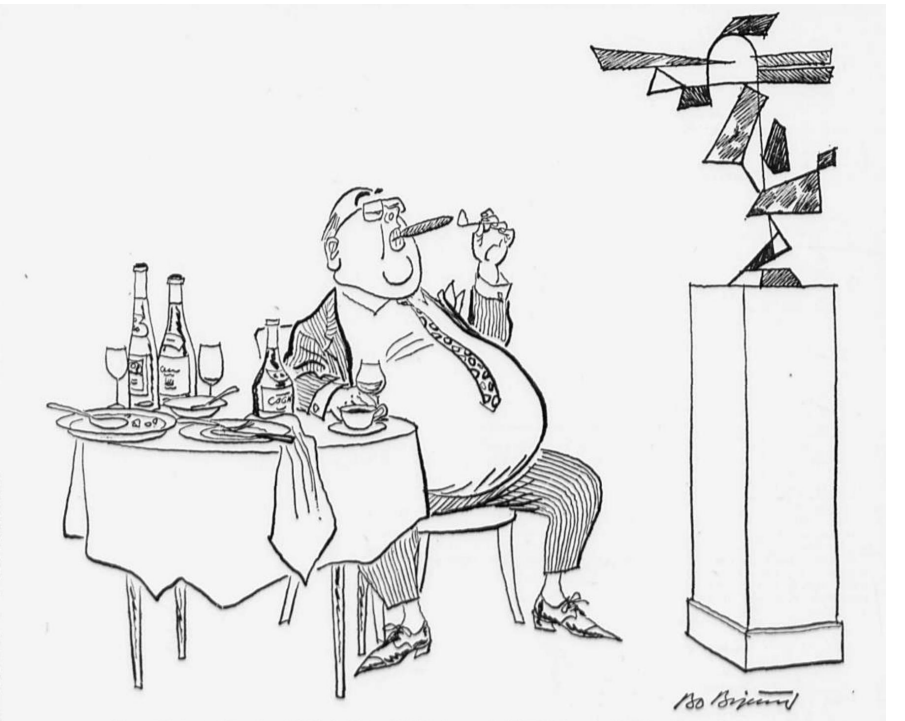

"Som mætheden ved de rent materielle ting taget til skal interessen for det åndelige nok vokse sig endnu stærkere." Karikatur af Bo Bojesen i Politiken *1. januar 1966. © Niels Bo Bojesen.*

3 Jf. *Konstens och kulturens frihet i Norden* 2022.

4 Jf. Christiansen *et al.* 2006, s. 9–31.

forbrugsgoder, de har fået inden for rækkevidde. En vittighedstegning fra 1 januar 1966 kommenterede problemstillingen med danskernes stigende forbrug af madvarer, øl, spiritus, køleskabe, radio og tv. Nu håbede politikerne fromt på, at danskerne også ville sætte deres kulturforbrug i vejret, og de havde allerede taget et fornyende initiativ med oprettelsen af Statens Kunstfond i 1964.

Men den nye Statens Kunstfond var ikke populær i den brede befolkning. Mange protesterede mod, at skattekroner skulle gå til at støtte kunsten, og først og fremmest var folk rundt om i landet modstandere af den svære og sære modernistiske kunst og litteratur, som forfatteren Klaus Rifbjerg inkarnerede.

I denne artikel vil jeg præsentere de vigtigste tendenser i forholdet mellem litteratur, kunst og velfærdsstat fra 1960'erne til nutiden og diskutere, hvorvidt litteraturen har været velfærdsstatens kritiker. Min baggrund er min deltagelse i forskningscentret Danish Center for Welfare Studies, SDU, en interdisciplinær forskningsplatform, hvor forskere fra Politologi, Økonomi, Historie, Litteratur- og kulturvidenskab, Sociologi, Antropologi og Sundhedsvidenskab igennem en længere årrække har samarbejdet. Vi har blandt andet beskæftiget os med velfærdsstatens idéer og værdier, dens sprog og begreber, dens kulturpolitik og brug af litteratur.

DET LEVENDE OG BEVÆGELIGE SAMFUND

I sommeren 1960 havde statsministeren, Viggo Kampmann, rund fødselsdag, og den unge journalist Ejvind Larsen interviewede ham til dagbladet *Information*. Viggo Kampmann erklærede sig her for mere optaget af litteratur end af politik, og han opfordrede forfatterne til at rådgive politikerne om samfundsudviklingen. De kontante tilkendegivelser fra statsministeren førte til, at Ejvind Larsen foreslog ham at deltage i et møde mellem politikere og forfattere, en idé, forfatteren Bjørn Poulsen havde luftet ved åbningen af kunstmuseet Louisiana i 1958. Der var interesse hos politikerne for tanken om, at kunsten kunne frigøre mennesket til personlig udfoldelse.[5] Møderne førte frem til, at Folketinget vedtog Loven om Statens Kunstfond i 1964 og dermed satte en smuk krone på hele sin velfærdslovgivning. I de følgende år understregede man ofte fra politisk hold, tanken om, at kunsten havde betydning for hele samfundet, ikke blot de kunstinteresserede og læsere af kvalitetslitteratur. Kunsten fremmer, som det hed i den store kulturpolitiske redegørelse fra 1969, "det levende og bevægelige samfund".[6]

5 Jf. Mai 2013, s. 13.

6 *En kulturpolitisk redegørelse ... 1969*, s. 70.

Med en sådan understregning af kunstens og litteraturens betydning er det oplagt at studere litteraturens mellemværende med velfærdsstaten. I min forskning har jeg især fokuseret på tre emner:

1. tematisering af velfærdsstatens livsrum og oplevelsesformer
2. fortolkninger af og debat om litteraturens funktion i velfærdsstaten
3. forholdet mellem litteraturens og den politiske debats rammesætninger af velfærdsstatens idéer og værdier.

Det første mellemværende drejer sig om, hvordan litteraturen tematiserer velfærdsstatens livsrum og oplevelsesformer og iscenesætter sine læsere. Et eksempel her kunne være Vita Andersens publikumssucces, digtsamlingen *Tryghedsnarkomaner* (1978), der omhandler kvindelige livsrum i velfærdslivet, og som implicit placerer læseren i en rolle som fortrolig og betroet tilhører til uhørte og undertrykte erfaringer fra et hverdagsliv. Digtsamlingen var med at give ny indsigt i kvinders liv i en periode, hvor kønsrollerne var under forandring i kraft af kvindernes voksende deltagelse på arbejdsmarkedet og velfærdsstatens omsiggribende afvikling af gamle familiestrukturer.

Det andet mellemværende drejer sig om den offentlige debats fortolkninger af litteraturens funktion. Denne debat har kørt på lige siden oprettelsen af Statens Kunstfond i 1964, og spørgsmålet om litteraturens funktion er også ofte fast stof i forfatterinterviews og debatindlæg. Eksempelvis beskriver forfatteren Jens Smærup Sørensen med en vis ironi litteraturens samfundsbetydning i velfærdsstatens tid i sin beretning som sekretær for Det Danske Akademi i 2010: "Kunne den i en gylden stund tage skikkelse af den frelsende engel, så må den nu nøjes med i bedste fald at give den som en lille djævel."[7] Den bibelske metaforik antyder den opbyggelighed, der undertiden har været del af diskussionen af litteraturens samfundsfunktion og de frafald fra troen på litteraturens åndelige kraft, som de litterære værker og diskussionen af dem også har opvist.

Det tredje mellemværende omhandler forholdet mellem litteraturen og den politiske debats rammesætninger af velfærdsstatens idéer og værdier. Det er her vigtigt at lægge mærke til, hvorledes litterære diskurser og politiske diskurser ofte væver sig ind i hinanden, låner fra hinanden og influerer hinanden. I den politiske debat i 1950'erne, 1960'erne og 1970'erne optræder eksempelvis en række af grundmetaforer, der på en særdeles kompleks måde indgår i en velfærdens forskellige diskurser, og som også fortolkes litterært og kunstnerisk i nogle af tidens markante og omdiskuterede kunstværker.

7 Smærup Sørensen 2010.

NORDISK METAFORIK OM VELFÆRDSSTATEN SOM ET HJEM OG EN FAMILIE

I Norden er det svenske metafor "folkhem" udbredt som en betegnelse for velfærdsstaten, og når man studerer nordiske valgplakater fra de tidlige tressere, der vil vise velfærdsstaten som en politisk vision, er boligen, hjemmet og den trygge familieramme tilbagevendende. Man kan eksempelvis se familie- og bygningsmetaforikken på den norske valgplakat, "Nye gode år", der illustrerer Arbeiderpartiets program for perioden 1962–1965 der var forfattet af partiets ledelse med statsminister Einar Gerhardsen i spidsen. Og på en svensk socialdemokratisk plakat fra 1960 ses velfærdsfamilien i sit trygge hjem, samlet i et format som billedet på et tv, tidens nye forbrugsgode.

I en dansk kontekst er det ofte familien, der bliver et billede på velfærdsstaten. Socialrådgiveren, Lena Vedel-Petersen, bruger netop denne metaforik, når hun skal forklare, hvad velfærdsstaten er:

> Det, vi kalder velfærdsstaten, er det gode familielivs glæder og de dermed følgende forpligtelser ført over på samfundet. Det er fællesskabets manifestation, der hviler på respekten for det enkelte menneske. Ikke kun respekten for den stærke. Velfærdsstatens tanke er solidaritetens tanke – ingen skal med eller uden egen skyld gå til grunde eller føre en kummerlig tilværelse.[8]

Metaforer omkring velfærden som et "hjem", en "familie" og bygning" og i opbygningsfasen som en "vej" og en "vækst" med "trivsel" som et mål er influeret af kerneudtryk i arbejderbevægelsens klassiske retorik og i arbejdernes bibelsk farvede sangskat, men metaforerne fornys og forandres i velfærdens tid i både de politiske og de litterære diskurser.

De stærke bygnings- og landskabsmetaforer forbinder sig med bibelhistorien om jødernes hellige "Pagtens Ark", men de forankrer også begrebet om et nyt samfund stedsligt. Huset og kulturlandskabet gør den politiske idé overskuelig og beboelig, menneskelig og konkret, og hus- og landskabsbilledet bliver en tilbagevendende metaforik, der gør sig gældende, da opbygningen af velfærdsstaten tager fart i 1950'erne og 1960'erne.

Hvis man ser stedsfilosofisk på bygge- og boligmetaforen, finder man en vigtig diskussion hos den tyske filosof Martin Heidegger, der anså netop metaforikken for eksistentielt grundlæggende. Bygningsværket er et menneskeligt indbegreb, der forbin-

8 Vedel-Petersen 1961, s. 77.

Plakat fra Norsk Arbeiderpartis valkampagne 1962–1965. Foto: Arbeiderpartiet Norge.

Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis plakat fra 1960. Kilde: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Sverige.

der mennesket med dets væren; at bo er at være, siger Heidegger i et foredrag fra 1951, "Tænke, bygge, bo". Hvis man vil fremstille en grundlæggende idé, forankre sin forestilling i noget vigtigt og dybt i mennesket, er bygge- og boligmetaforen derfor et stærkt udspil. At bo er de dødeliges måde at være på jorden, hedder det hos Heidegger. Han taler om, at efterkrigstidens bolignød ikke blot drejer sig om en mangel på boliger. Det drejer sig i en større betydning om at lære at bo, at tænke over en grundlæggende menneskelig hjemløshed, som man kun kan overvinde ved at indse, at man bliver menneske, når man bor og bygger.

Manglen på boliger og måske også en opfattelse, at man som menneske kun lever og tænker, når man bor, prægede de unge velfærdssamfund. Dette at bo og bygge bliver et indbegreb for opbygningen af velfærdsstaten i de nordiske lande. Den første danske kulturminister, Julius Bomholt, bruger også metaforen, når han skal forklare, hvordan arbejderpartiet transformeres til et folkeparti; netop den svenske "folkehjems"-metafor bliver her et argument: "Målet er ikke 'klassen' eller 'gruppen', men folket og den enkelte i folket, og til syvende og sidst: den hele menneskehed. Efterhånden som arbejderne omdanner samfundet til 'et folke-hjem', må klassesolidariteten udvides til en samfundssolidaritet."[9]

9 Hedtoft 1953, s. 17.

KUNSTNEREN SOM STATENS SAMFUNDSKRITIKER ELLER SOM SAMFUNDETS STATSKRITIKER?

En af de yngre forfattere, der havde deltaget i de afgørende møder mellem politikere og kunstnere, der var blevet arrangeret på Krogerup Højskole ved Ejvind Larsens mellemkomst, var Villy Sørensen, der var debuteret i 1953 med de modernistiske fortællinger, *Sære historier*. Under den heftige offentlige debat, som oprettelsen af Statens Kunstfond foranledigede, forsøgte han, at opklare sagen ved at give et kort historisk rids over forholdet mellem kunst og samfund. Han så det sådan, at den historisk udvikling havde ført frem til, at kunstneren i det borgerlige samfund var blevet en outsider og en samfundskritiker:

> Sagen var, at kunstneren blev samfundets skarpeste kritiker – og det er det, staten nu har erkendt. Ligesom diktaturstaten ganske logisk forbyder den originale kunst for at opretholde sig selv, er det ganske logisk, at den demokratiske stat begunstiger kunsten – for at opretholde sig selv. Loven om statens kunstfond er det officielle udtryk for, at staten har anerkendt kunstens opposition, lige så vel som den politiske opposition.[10]

I debatten kan man følge, hvordan mange kendte forfattere faktisk mener, at de nu endelig er fået et fuldgyldigt samfundsborgerskab. Man talte ligefrem om en statsborgerliggørelse af kunstnerne. Den omstridte Klaus Rifbjerg, som var en rød klud for mange i protestbevægelsen mod Kunstfonden, så også sit forfatterskab i lyset af det nye statsborgerliggørelse og svarede i 1966 på spørgsmålet, om han er tilfreds med digterens stilling i velfærdsstaten, at han ikke havde nogen grund til at klage: "[S]elv betragter jeg statsstipendiet som en klar opfordring til at bestille noget med det arbejde, jeg finder væsentligst: skriveriet. Flere af løfterne på ansøgningsskemaet er indfriet. Jeg er en god dreng."[11]

Klaus Rifbjergs kollega og konkurrent på salgstal og publikumsinteresse, Anders Bodelsen, understregede, at Kunstfondstøtten ville få afgørende betydning:

> [...] kunsten i Danmark vil blive påvirket af den nye kunststøtte. Jeg tror ikke den vil blive borgerlig af den, men jeg tror den vil tage borgerligheden op til en anden, og måske bedre, undersøgelse. Kunstneren, som længe har vrænget

10 Sørensen 1965.
11 Clausen 1966, s. 203.

> ad statussymbolerne vil stadig vrænge ad dem, men med den nye indsigt som kommer af selv at besidde dem. […] Ingen kunstner har nogen sinde taget skade af at kende det samfund han eventuelt melder sig ud af eller vælger at genere.[12]

Bodelsens egen prosa formede sig som realistiske noveller og fængende krimi-historier om velfærdslivet, om de sjælelige skygger og den fremmedfølelse, som velstanden førte med sig. Rifbjerg holdt livet igennem fast ved idéen om forfatteren som samfundets kritiker. Den var for ham en kunstnerisk og polemisk drivkraft, som førte skarpe portrætter af velfærdslivet med sig, eksempelvis romanen, *Anna (jeg) Anna* (1969), om en yngre privilegeret kvinde, der flygter fra mand og barn, da hun gribes af tvangstanker om at ville myrde sin datter. Psyken rummer voldsomme kræfter og drifter og et konformt liv undertrykker dem med rædselsvækkende følger.

Det var vigtigt for Rifbjerg at ruske op i publikum, udfordre gængse meninger både som forfatter og debattør, og det fortsatte han med hele sit liv. En af de sidste gange han optrådte på dansk tv, 5. oktober 2014 i DR-programmet *Deadline*, kom han med et provokerende udfald mod danskerne, som han simpelthen erklærede dumme, især politisk dumme. Han hævdede, at der i Danmark kun var 2000 kloge mennesker, resten var virkelig dumme, nogen styrvolter, det vil sige uregerlige og voldelige personer! Den gamle forfatter hyttede til det sidste stadig rollen som statsbetalt kritiker af samfundet, og han vidste præcis, hvordan han kunne vække opsigt.

Men Villy Sørensens doktrin var også omdiskuteret. Allerede i 1968 leverede forfatteren Ebbe Kløvedal Reich en skarp kritik af Sørensens idé. Han mente, at Sørensens tankegang var udtryk for en "forbrødning mellem magten og finkulturen mod manden på gaden". Kløvedal ønskede sig, at forfatterne og kunstnerne skulle være statens skarpeste kritikere: "Tænk, hvis Villy Sørensen havde skrevet: Sagen er, at kunstneren vil være statens skarpeste kritiker – og det er det, vi gerne vil have samfundet til at erkende."[13] Han nærede et stort håb til den unge kunst, der var på vej med "Beatles- og Dylan-revolutionen", som netop havde vist, at man sagtens kan nå ud til at stort publikum med kunstnerisk kvalitet; "hvis man ikke kan, er det ens egen forbandede fejl".

Kunst og litteratur har i de årtier, der fulgte efter Sørensen-Kløvedal-positioneringen, ofte haft en kritisk funktion i spændingsfeltet mellem stat og samfund. En af de mest anerkendte danske forfattere, Inger Christensen, indfriede faktisk Kløvedals opfordring om at nå et stort publikum med sit eksperimenterende digtværk, *Det* (1969), der blev en anmeldersucces og en bestseller. Her giver Inger Christensen sin digtning

12 Bodelsen 1965, s. 4.
13 Kløvedal Reich 1968.

en særlig kritisk dimension, som både retter sig mod stat og mod samfund. Der er en lille, meget kendt sekvens i værket, der skildrer en tilstand i samfundet; versene er folkeeje, og de er blevet til en sang, der den dag i dag er med i Højskolesangbogen:

> Et samfund kan være så stenet
> at alt er en eneste blok
> og indbyggermassen så benet
> at livet er gået i chok.
>
> Og hjertet er helt i skygge
> og hjertet er næsten hørt op
> til nogen begynder at bygge
> en by, der er blød som en krop.[14]

Men nogle digtere distancerede sig i de følgende årtier fra et samfundsengagement og rollen som kritisk opposition. "Man må først og fremmest være fornem", erklærerede digteren Søren Ulrik Thomsen i et interview i 1988. Han mente, at kunsten ikke skulle definere sig selv som en opposition, eftersom økonomien var blevet eneherskende, og der ikke længere var en ideologi, kunsten kunne opponere imod:

> Hvad kunsten derimod kan gøre er at sætte sig selv ind som en *forskel* i verden, holde på at den er kunst, og at den ikke kan reduceres eller omsættes til noget som helst andet. Sætte sig selv ind som en ubrugelig definitivitet, en afgrund af tavshed, en ufattelig larm, en indsigt og en uvidenhed, der hverken kan cirkulere, fungere, kvantificeres eller for den sags skyld frigøre. Kort sagt: Som kvalitet.[15]

Søren Ulrik Thomsen koncentrerer sig helt og holdent om det kunstneriske udtryk, om digtet som en slags kropslig ord-skulptur.

Der er imidlertid også digtere, der lægger vægt på digtet som en helt unik udtryksform, som hævder, at deres digte har en betydning for et samfundsfælleskab. Det gælder eksempelvis den unge digter, Morten Chemnitz, hvis udgivelser er eksperimenterende og modernistiske. Det er for ham en særlig bestræbelse, "at gøre mit for, at sproget ikke låser sig fast om os. At arbejde for en eller anden form for bevægelighed og

14 Christensen 1969, s. 103.
15 Jensen & Svendsen 1988, s. 68.

åbenhed i sproget. For hvis vi skal kunne gentænke den måde, vi lever på, skal vi også kunne gentænke den måde, sproget bevæger sig på."[16]

VELFÆRDSLIV I TABETS TEGN

Den litteratur, der er blevet skrevet i velfærdsårtierne fra 1960'erne og frem til nutiden har ofte brugt den kunstneriske litteraturs mulighed for – som Jørgen Dines Johansen har udtrykt det – på den ene side at efterligne alle diskurser (politiske, religiøse, videnskabelige, personlige) og på den anden side at bearbejde dem kunstnerisk på forskellige måder og indskrive dem i sin egen kunstneriske diskurs:

> Det, som litteraturen kan fremstille bedre end andre diskurser, er hvorledes subjektet totalt set forholder sig til sin omverden, og hvorledes det opfatter dette forhold. Forskellen mellem kunst og litteratur på den ene side og videnskaberne på den anden er først og fremmest, hvad man har for øje, som fokus.[17]

Der er mange tematikker, man kan udpege i den righoldige litteratur, men en af de karakteristiske er skildringen af, hvordan velfærdslivet ofte bliver et liv i tabets tegn. Nok er borgerne sikret socialt af den omfattende velfærdslovgivning, og nok er der materiel fremgang i velfærdsstatens første tiår. Men mange mennesker mister en kulturel, eksistentiel og familiemæssig sammenhæng. Den gamle bondekultur går til grunde, og der er en voldsom afvandring fra landet mod byerne; kernefamilien afløser den patriarkalske familie, og kønsrollerne er under hastig forandring.[18] Mennesket er desuden ladt alene med tilværelsens store eksistentielle spørgsmål. Villy Sørensen fremhæver i sin artikel fra 1956, "Velfærdsstaten og den suspenderede personlighed", at når de materielle problemer bliver løst af samfundet, bliver mennesket angst for sin egen personlighed og forsøger at skubbe personligheden fra sig. Man er forsikret mod økonomiske sorger, men ikke mod eksistentielle og personlige sorger: "En velfærdsstat søger at frigøre de enkelte fra massen – og overlader dem derefter til sig selv. Og så opstår problemet først for alvor for den enkelte."[19]

En af de mange fortællinger om, hvad moderniseringen af samfundet og velfærdsstaten fører med sig, er Jens Smærup Sørensens roman, *Mærkedage* (2007). Romanen

16 Wittrock 2016.
17 Johansen 2006, s. 102 og 101.
18 Jf. Petersen, Petersen & Christiansen 2012, s. 9–69.
19 Andersen *et al.* 2017, s. 42.

er en historie om to landbofamilier i landsbyen Staun. Vi følger dem igennem det 20. århundrede og møder dem på mærkedage: en konfirmation i 1934, et sølvbryllup i 1967 og en tresårsdag i 2003. Børnene på de to gårde vokser op til livet i nye tider, hvor landbruget forandrer sig, og de begynder at få helt andre ønsker til deres liv end deres forældre. De gamle bønder må se, at alt det, de har troet på, går til grunde; flere og flere af landsbyens børn forlader den gamle hjemstavn. Det 20. århundrede står i tabets tegn, selv om tilværelsen materielt bliver bedre. Den litterære kritik læste Smærup Sørensens roman som en forfaldshistorie. I *Politiken* fremhævede litteraturkritikeren, May Schack, at der var tale om en dansk "Buddenbrooks" i bondeklæder,[20] men bogen fik en ganske anden fortolkning, da den daværende statsminister fra det borgerlige parti Venstre, Anders Fogh Rasmussen, holdt den store pristale for Smærup Sørensen i anledning af, at Smærup Sørensen havde vundet Boghandlerens Gyldne Laurbær. Fogh Rasmussen pointerede:

> "Mærkedage" er blevet omtalt som en forfaldshistorie om opløsningen af den gamle bondekultur. Sådan læser jeg ikke bogen. Det er nok historien om forvandling af gamle strukturer. Men ikke et forfald. Jeg læser "Mærkedage" som en usentimental skildring af en samfundsudvikling, der på sin vis har været uundgåelig og bestemt har været fordelagtig og ønskværdig. Selv om der helt sikkert var mange kvaliteter ved bondekulturen og landsbyfællesskabet.[21]

Det var en stor overraskelse, at statsministeren skulle holde pristalen, og flere forfattere var på forhånd dybt skeptiske. Klaus Rifbjerg sendte afbud til festen og erklærede, at han havde svært ved at se, hvad kunst og kultur og romaner havde med en statsminister at gøre, hvis parti mente, at forfattere som Smærup Sørensen havde snablen alt for langt nede i statskassen.[22] Partiet Venstre havde faktisk raslet med sablen over for Kunststøtten og især de livslange ydelser, som forfatterne altid havde kæmpet hårdt for. Men på vej ud fra prisfesten aflyste statsministeren i en sidebemærkning spareplanerne, og måske var hele forløbet omkring pristalen en politisk manøvre, orkestreret af Anders Fogh Rasmussens bekendt, Gyldendals direktør, Johannes Riis, som gjorde det muligt for statsministeren på en elegant facon at undsige spareplanerne.[23]

Smærup Sørensens roman formåede således både at ryste gængse tolkninger af velfærdshistorien og i forbindelse med festen for bogen at blive mindet om de gamle mo-

20 Schack 2007.
21 Fogh Rasmussen 2008.
22 Rifbjerg 2008.
23 Jf. Bundegaard 2008.

tivationer for oprettelsen af Statens Kunstfond: Kunst og litteratur er vigtige for en demokratisk livsindstilling, som Viggo Kampmann i tidernes morgen havde erklæret.

I forbindelse med coronakrisen gentog statsminister Mette Frederiksen, en velfærdspolitisk anprisning af kunst og litteratur. Men de smukke betragtninger kom faktisk med forsinkelse. I det såkaldte "Forståelsespapir", der blev udarbejdet som politisk grundlag af Socialdemokratiet og dets støttepartier før dannelsen af den socialdemokratiske mindretalsregering i 2019, var kunst og litteratur ikke omtalt med et eneste ord.[24] Og i 2020 undsagde den daværende kulturminister Joy Mogensen helt kunst og kultur. I et interview kort efter udbruddet af covid-19 udtalte hun: "Jeg ville opfatte det som upassende, hvis jeg stod og talte om kultur lige nu."[25] Kulturlivet blev fuldstændig tilsidesat, selv om mange aktive kulturfolk og kunstnere led økonomisk under de omsiggribende aflysninger. Kulturministeren havde tilsyneladende ikke fantasi til at se, at kultur og kunst kunne skabe aktiviteter og hjælpe borgerne til at klare sig mentalt under nedlukningen. Det ændrede sig, men det tog tid. I talen ved Folketingets afslutningsdebat i 2020 var Mette Frederiksen og hendes taleskrivere kommet på gamle velfærdstanker:

> Vi har brug for kunst og kultur til at plante håbet, når det ser sort ud. Til at forstå livet og os selv som mennesker. Til at samle op på vores erfaringer og igen se fremad. Alt det, der er sket, kan ærlig talt minde om en roman eller en film. Der vil blive lavet værker om corona. De første er allerede kommet. Kunsten undersøger verden. Og gør vores verden større. Vi har fået en øget bevidsthed om, hvor vigtigt kulturlivet er. Den skal vi tage med os. Nu hvor teatre, biografer, museer og biblioteker er åbne igen. Et land er ikke kun bygget af sten. Men endnu mere af ånd, tanke og refleksioner.[26]

Statsministeren har herefter ofte lade sig fotografere med bøger inden for rækkevidde, eksempelvis Niviqua Corneliussens *Blomsterdalen*, der vandt Nordisk Råds pris i 2021, og på Frederiksens Twitter-konto kan man se, at der altid er bøger mellem hendes fødselsdagsgaver. I regeringsgrundlaget fra november 2022 for flertalsregeringen mellem Socialdemokratiet, Venstre og det nystiftede borgerlige parti, Moderaterne, under ledelse af Mette Frederiksen, er der et særligt, ultrakort programpunkt for "Kultur og kirke". Her fremhæves kulturen som en af samfundets grundpiller, og regeringen vil nedsætte et råd, der skal "diskutere, hvordan kunst og kultur kan bi-

24 Forståelsespapir 2019.
25 Borup 2020.
26 Frederiksen 2020.

drage til at løse tidens store kriser, herunder klimakrisen, naturkrisen, velfærdskrisen og trivselskrisen".[27]

Men angreb på Statens Kunstfond er stadig gangbart på højrefløjen. Den tidligere Venstre-politiker, Inger Støjberg, slog således sit nye parti, Danmarksdemokraterne, op på et frontalt angreb på Kunstfondens livsvarige hædersgave til 275 kunstnere. Hun omtalte eksplicit forfatteren, Carsten Jensen, som en, der burde fratages støtten, og erklærede i øvrigt også, at når en kunstner som Adam Christensen, der arbejder med performance om køn og kultur iført paryk og højhælede sko støttes, så er kunststøtten "stukket helt af".[28]

DU ER ALENE

Mette Frederiksen har i sin politiske retorik gjort meget for at vise, at hendes sociale velfærdspolitik tager hånd om det enkelte menneske. Danmark fik i 2020 en såkaldt Arne-pension, der sikrer, at tidligt nedslidte kan gå tidligt på pension. Der var bryggeriarbejderen, Arne Juhl, der kom til at navngive pensionen, da Mette Frederiksen på Socialdemokratiets kongres i 2019 brugte ham som eksempel på de borgere, der skulle have nye rettigheder. Mette Frederiksen gav den gæve, 59-årige Arne et kæmpeknus og demonstrerede, at Socialdemokratiet ville sikre de nedslidte bedre vilkår. Det er selvfølgelig en god strategi at sætte "et ansigt" på en politisk kampagne, men der gemmer sig i kampagnen også den sandhed, at i relationen mellem stat og borger står borgeren ene person over for et kæmpeapparat af statslige institutioner. Mennesket er alene, når det møder statens institutioner og repræsentanter; men Mette Frederiksens retorik lægger op til, at Socialdemokratiet vil vise, at der er mennesker på begge sider af skranken, og at hun som statsminister personligt omfavner de svage.

Den nyere litteratur tager ofte fat på tematikken omkring den enkelte menneskes møde med statslige institutioner, og både personlige, autentiske beretninger, fiktive fortællinger og autofiktive blandingsgenrer er blevet brugt i skildringer af mødet med sundhedssystemet, de sociale myndigheder, retssystemet eller ungdomsinstitutionerne. Digteren Yahya Hassans skelsættende debutdigte fra 2013 bar hans eget navn, *Yahya Hassan*, som en understregning af, at det var historien om, hvordan et barn og senere ung mand med palæstinensiske rødder fanges i konfrontationen mellem islamisk og dansk kultur og udsættes for et forfaldent velfærdssystem, hvis myndigheder er ude at stand til at se ham som andet end en tilfældig repræsentant for et problem med

27 Statsministeriet 2022, s. 51.
28 Redder & Broberg 2022.

kriminalitet blandt unge indvandrere. Et af de hjerteskærende digte skildrer barnet, der, overladt til sig selv, er fanget mellem to kulturer:

> UDEN FOR DØREN
>
> JEG SAD I GARDEROBEN MED EN ÆBLESKIVE I HÅNDEN
> OG LÆRTE AT BINDE SNØREBÅND I STILHEDEN
> APPELSINER MED NELLIKER OG RØDT BÅND
> HANG FRA LOFTET SOM GENNEMHULLEDE VOODOO-
> DUKKER
> DET ER SÅDAN JEG HUSKER BØRNEHAVEN
> DE ANDRE GLÆDEDE SIG TIL JULEMANDEN VILLE KOMME
> MEN JEG VAR LIGE SÅ BANGE FOR HAM
> SOM JEG VAR FOR MIN FAR[29]

Yahya Hassans digte er senere blevet fulgt af andre beretninger af lignende art. I 2022 debuterede Haidar Ansari med digtsamlingen, *Institutionaliseret*, der er skrevet og udgivet, mens han afsoner en dom for mordforsøg. Her skildres det voldelige, benhårde fællesskab, der opstår blandt de unge kriminelle på gaden og i institutionerne, som modstykke til det velfærdens samfundsliv, som de unge sættes og sætter sig udenfor.

Et vigtigt emne i den nye litteratur er forældreskabet og erfaringen med at bringe børn til verden. En af de mest succesfulde er Olga Ravn, hvis bog *Mit arbejde* (2020) blander en personlig beretning og fiktive skildringer af at føde et barn og blive forældre. Ud af forfatterens følelse af at være helt alene med det nyfødte barn og med sin angst, vokser figuren Anna, som også netop har født:

> Da barnet kom, var der ingen tid til at komme sig. Der kom ingen tid, hvor jeg kunne komme mig fra barnet. Man bløder fra store sår og skal passe et dyr, der skriger. Det trækker i syningerne, mens man går rundt om natten. Der er ingen ro til at komme sig. Livet blot fortsætter i et højere tempo. Barnets ankomst var ødelæggende, og siden har der ikke været et øjeblik til at samle styrke, ud af denne mangel opstod Anna.[30]

Olga Ravns beretning om den fødendes angst og følelse af at være ene med mange problemer og opleve en voksende sårbarhed, vakte genklang hos mange læsere, og bo-

29 Hassan 2013, s. 7.
30 Ravn 2020, s. 358.

gen kom hurtigt med i bibliotekernes læsetasker, der kunne bestilles af de læsekredse rundt om i landet,[31] og diskussioner om værket blev startet i bogklubber, for eksempel i magasinet for unge, *Sein*.[32]

Debatten greb om sig, der blev stillet borgerforslag til Folketingsbeslutning om at forbedre vilkår for fødende, og sundhedsminister Magnus Heunicke lovede nye rettigheder til gravide og fødende. I maj 2022 fik førstegangsfødende kvinder ret til todages ophold på barselsafdelingen efter fødslen og det blev besluttet at ansætte flere jordemødre.[33] Olga Ravns værk havde faktisk været med til at skabe forandringer, og hendes bogs store popularitet viste også, hvordan litteratur kan skabe kontakt og samtale mellem læsere. *Mit arbejde* demonstrerede, at litteraturen kan blive et vigtigt mellemværende mellem læsere, forfattere og den omverden, der skildres.

Hvis man skal sammenfatte diskussionen om, hvorvidt litteraturen har været en kritiker af velfærdsstaten i perioden efter 1960, kan det pointeres at:

1. Store dele af litteraturen fungerer som forskelligartede kunstneriske og kritiske oppositioner i konstruktionen af den danske velfærdsstat.
2. Litterære diskurser bliver ofte i offentligheden fortolket som værdifulde korrektiver til politiske og ideologiske tiltag i velfærdsstaten.
3. I velfærdsstaten er forfatterens samfundsrolle meget ofte til diskursiv forhandling mellem politikere, forfattere, kritikere og læsere.
4. Læsere bruger og har brugt mange slags litteratur som medie for dialog omkring velfærdstemaer som familie/fællesskab/sygdom/sundhed/aldring/køn/etnicitet.

I 1978 blev den danske sangskriver, Sebastian, meget populær for sin sang, "Du er ikke alene", skrevet som titelsang til en film om drenge på en opdragelsesskole. Sangen understreger et budskab om, at drengene begynder at stå sammen i et opgør med den autoritære institution. Teksten drejer sig også slet og ret om, at hver enkelt af samfundets borgere kan føle sig meget ene, konfronteret med de stærke institutioner, men man skal altid huske på, at der er en, der "har det ligesom dig"![34] Litteraturen minder sine læsere om dette forhold og udviklingen af de sociale medier har skabt nye fællesskaber blandt læserne.

31 Læsetasker udateret.
32 van der Maat 2020.
33 Sundhedsministeriet 2022.
34 Sebastian 1978.

REFERENCER

Andersen, Anders Thyrring *et al*. udg. 2017. *Vi har altså hinanden. Forfattere om litteratur og velfærd*, Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Andersen, Vita 1978. *Tryghedsnarkomaner*, København: Gyldendal.

Ansari, Haidar 2022. *Institutionaliseret*, København: Gyldendal.

Bodelsen, Anders 1965. "Kunstnerens nye statsborgerliggørelse", *Perspektiv* nr 7, april, s. 3–5.

Borup, Birgitte 2020. "Joy Mogensen: 'Jeg ville opfatte det som upassende, hvis jeg stod og talte om kultur lige nu'", *Berlingske Tidende* 25/3, https://www.berlingske.dk/aok/joy-mogensen-jeg-ville-opfatte-det-som-upassende-hvis-jeg-stod-og-talte-om. Hentet 9/10 2023.

Bundegaard, Anita Bay 2008. "Historisk Laureatfest", *Politiken* 23/03.

Christensen, Inger 1969. *Det*, København: Gyldendal.

Christiansen, Niels Finn *et al.* 2006. *The Nordic model of welfare. A historical reappraisal*, København: Museum Tusculanum.

Clausen, Claus 1966. *Digtere i forhør. Samtaler med tolv danske forfattere ved Claus Clausen*, red. Annelise Malmgren, København: Gyldendal.

Det norske Arbeiderparti. *Nye gode år. Det norske Arbeiderpartis arbeidsprogram for Stortingsperioden 1962–1965*, https://res.cloudinary.com/arbeiderpartiet/image/upload/v1/ievv_filestore/bd96f19b522540ccae4ee4bd0b19f2ab405db04a7e944cd986cb40273863d7a8. Hentet 9/10 2023.

En kulturpolitisk redegørelse afgivet af Ministeriet for kulturelle anliggender 1969. Betænkning nr. 517, https://www.xn--betnkninger-c9a.dk/wp-content/uploads/2021/02/517.pdf. Hentet 9/10 2023.

Forståelsespapir 2019, https://www.altinget.dk/misc/Retf%C3%A6rdig%20retning%20for%20Danmark_2019-06-25_ENDELIG.pdf. Hentet 9/10 2023.

Frederiksen, Mette 2020. "Tale ved Folketingets afslutningsdebat 2020", https://www.stm.dk/statsministeren/taler/statsminister-mette-frederiksens-tale-ved-folketingets-afslutningsdebat-den-22-juni-2020/. Hentet 9/10 2023.

Hassan, Yahya 2013. *Yahya Hassan. Digte*, København: Gyldendal.

Hedtoft, Hans red. 1953. *Mennesket i centrum. Bidrag til en aktiv kulturpolitik*, København: Fremad.

Heidegger, Martin 2019. "Tænke, bygge, bo", i *Sproget og Ordet*, København: Hans Reitzel, s. 33–55.

Jensen, Carsten & Erik Svendsen 1988. "Man må først og fremmest være fornem", interview med Søren Ulrik Thomsen, *Fredag* 17/5, s. 66–71.

Johansen, Jørgen Dines 2006. "Subjektivitet og fiktion", *K&K* 101, s. 96–107.
Kløvedal Reich, Ebbe 1968. "Ned på alle fire", *Ekstra Bladet* 14/9.
Konstens och kulturens frihet i Norden 2022, https://pub.norden.org/nordiskkulturfakta2022-03/nordiskkulturfakta2022-03.pdf. Hentet 9/10 2023.
Larsen, Ejvind 1960. "Jeg interesserer mig faktisk ikke saa voldsomt meget for politik", interview med Viggo Kampman, *Information* 25/6 1960.
Læsetasker udateret, https://www.aakb.dk/l%C3%A6setasker. Hentet 9/10 2023.
van der Maat, Lisa 2020. "Seins bogklub: Mit arbejde av Olga Ravn", 14/12, https://seinmag.dk/seins-bogklub-mit-arbejde-af-olga-ravn/. Hentet 9/10 2023.
Mai, Anne-Marie red. 2013. *Kættere, kællinger, kontorfolk og andre kunstnere. Forfatterroller i den danske velfærdsstat*, Odense: Syddansk Universitetsforlag.
"Nordiske ministre: 'Vi skal værne om kunstens og kulturens frie rolle'" 4/5 2022, https://www.norden.org/da/news/nordiske-ministre-vi-skal-vaerne-om-kunstens-og-kulturens-frie-rolle. Hentet 9/10 2023.
Petersen, Jørn Henrik, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen red. 2012. *Dansk velfærdshistorie. Velfærdsstatens storhedstid*, bd. IV, Odense: Syddansk Universitetsforlag.
Rasmussen, Anders Fogh 2008. Pristale for Jens Smærup Sørensen, https://www.stm.dk/statsministeren/taler/statsminister-anders-fogh-rasmussens-tale-ved-laureatfesten-for-jens-smaerup-soerensen-loerdag-den-29-marts-2008/. Hentet 9/10 2023.
Ravn, Olga 2020. *Mit arbejde*, København: Gyldendal.
Redder, Anders & Mads Bonde Broberg 2022. "Støjberg: Det skal være billigere at køre bil i Udkantsdanmark – enorme besparelser på kultur skal betale regningen", *Jyllands-Posten* 2/9.
Rifbjerg, Klaus 2008. "Sure laurbær", *Politiken* 7/3.
Schack, May 2007. "Herfra min verden går. Anmeldelse af Jens Smærup Sørensen, Mærkedage", *Politiken* 29/3.
Sebastian 1978. "Du er ikke alene", https://genius.com/Sebastian-dnk-du-er-ikke-alene-lyrics. Hentet 9/10 2023.
Statsministeriet 2022. Regeringsgrundlaget. Ansvar for Danmark, https://www.stm.dk/statsministeriet/publikationer/regeringsgrundlag-2022/. Hentet 9/10 2023.
Sundhedsministeriet 2022. "En god start på livet" 9/5, https://sum.dk/nyheder/2022/maj/en-god-start-paa-livet. Hentet 9/10 2023.
Sørensen, Jens Smærup 2007. *Mærkedage*, København: Gyldendal.
Sørensen, Jens Smærup 2010. Sekretærens beretning 2010, https://www.danskeakademi.dk/arkiv/beretning/2010/. Hentet 9/10 2023.
Sørensen, Villy 1953. *Sære historier*, København: Gyldendal.

Sørensen, Villy 2017 [1956]. "Velfærdsstaten og den suspenderede personlighed", i Anders Thyrring Andersen *et al.* udg., *Vi har altså hinanden*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, s. 39–47.

Sørensen, Villy 1965. "Apropos kunst og penge", *Politiken* 7/2.

Vedel-Petersen, Lena 1961. "Ansvaret for medmenneskets frihed" i Knud B. Andersen, Niels Matthiasen & Ole Vernerlund red., *Idé og hverdag*, København: AOF, s. 77–81.

Wittrock, Sebastian 2016. "Digtere i forhør: Hvorfor skriver du digte?", interview med Morten Chemnitz, *Politiken* 10/12.